

Αξιολόγηση των Εκπαιδευτικών στον ν. 4823/2021 Η ποιότητα ως ιδεολογία και η Ιδεολογία της Ποιότητας

Βασίλειος Κομπατσιάρης

Εκπαιδευτικός ΠΕ 70

vkompat@sch.gr

Ιδεολογία, Λόγος και Εξουσία

Ο όρος «ιδεολογία», αν και κατέχει μια σημαντική θέση τόσο στο καθημερινό λεξιλόγιο όσο και σε αυτό των ΜΜΕ, του Τύπου, της πολιτικής κλπ., επειδή είναι αόριστος και συχνά αντιφατικός μοιάζει στην καθημερινή συζήτηση, με τον πληθωρισμό της παρουσίας του, να εξηγεί τα πάντα και συνεπώς τίποτα. Αλλά στο επίπεδο της κοινωνικής θεωρίας φαίνεται ότι διέρχεται μια βαθιά κρίση «ταυτότητας και προσδιορισμού», κυρίως ως προς τη διαύγαση των σχέσεών του με θεματικές όπως αυτές της επιστήμης, της γνώσης και της εξουσίας (Zizek 2006). Θα μπορούσαμε ασφαλώς να κατασκευάσουμε έναν αρχικό ορισμό του τύπου «η ιδεολογία αποτελεί ένα σύστημα κατανόησης του κόσμου, δηλαδή ένα σύνολο από ιδέες, εικόνες, στάσεις, πεποιθήσεις και αναπαραστάσεις των ατόμων και ομάδων», αλλά αυτός διανοίγει μια άπειρη νέα σειρά διερωτήσεων όπως τι «είναι» οι ιδέες, οι εικόνες, οι στάσεις, οι πεποιθήσεις και οι αναπαραστάσεις, ποιες είναι οι σχέσεις τους με την υλική πραγματικότητα, εξαρτώνται από τις παραγωγικές σχέσεις, απορρέουν ή δημιουργούν το κάθε φορά υπαρκτό ιστορικό και κοινωνικό συγκείμενο, ποιος είναι ο ρόλος των κοινωνικών δομών και των ατόμων στη συγκρότησή τους, ποιες είναι οι σχέσεις τους με την εξουσία, την αλήθεια, την κυριαρχία κλπ.

Οι μεταμαρξιστικές παραδόσεις του όρου «ιδεολογία» αποτυπώνονται σε τουλάχιστον δύο διακριτές γραμμές σκέψης. Η πρώτη κάνει έναν άμεσο διαχωρισμό ανάμεσα στην επιστήμη ως προσπάθεια κατανόησης και ανάλυσης του πραγματικού και την ιδεολογία ως μια «γνώση» ψευδή ή ανεπαρκή που σκοπό της έχει να νομομοποιεί συγκεκριμένες, καθιερωμένες και κυρίαρχες πολιτικοοικονομικές σχέσεις (Althusser 1979). Η δεύτερη γραμμή σκέψης (Λένιν, Λούκατς, Γκράμσι) συνδέει την ιδεολογία με γενικότερες κοσμοθεωρήσεις οι οποίες σχετίζονται με συγκεκριμένες κοινωνικές τάξεις και τα συμφέροντά τους και διακρίνει την ιδεολογία της κυρίαρχης αστικής τάξης από την ιδεολογία του προλεταριάτου, η οποία είναι και το βασικό του εργαλείο για την ταξική πάλη (Γκράμσι 1972).

Ο Φουκώ (Michel Paul Foucault), στο συνολικό του έργο, δείχνει επιφυλακτικός για τη γενικευμένη χρήση του όρου ιδεολογία (παρ' όλο που μας έχει χαρίσει εξαιρετικές αναλύσεις του) και η πρώτη του ένσταση αφορά στο γεγονός ότι η ιστορική φόρτιση του όρου θα τον βάζει πάντα σε αντίθεση με κάτι το οποίο υποτίθεται ότι είναι η «αλήθεια», αλλά η αλήθεια αυτή δεν είναι ποτέ απόλυτα καθορισμένη ούτε καθορίσιμη, αφού η δήθεν θεμελίωσή της τόσο στη λογική όσο και στην επιστημονικότητα είναι προβληματική. Η θεωρητική παράδοση της «ψευδούς συνείδησης» ρίχνει βαριά τη σκιά της πάνω στην έννοια της ιδεολογίας και την αναγκάζει να κινείται μέσα στον φαύλο κύκλο της αληθειολογίας. Αλλά αυτό που απασχολεί πραγματικά τον Φουκώ δεν είναι ένας απόλυτος και οριστικός διαχωρισμός μεταξύ αλήθειας και πλάνης, αλλά κυρίως οι τρόποι με τους οποίους παράγονται αποτελέσματα αληθείας μέσα στους λόγους οι οποίοι συγκροτούν τα «καθεστώτα αληθείας» τους, θεμελιώνοντας το αληθές (άρα και το ψευδές) μέσα από συγκεκριμένους κανόνες, συμβάσεις και πειθαρχίες. Θέτει δηλαδή το ερώτημα πώς συγκροτούνται ιστορικά οι «πολιτικές της αλήθειας» και άρα εξ αυτών πώς ορίζονται οι παρεκκλίσεις, οι αποκλεισμοί, οι μη κανονικότητες και το ψεύδος (Ντεριντά & Φουκώ 1994).

Η δεύτερη ένσταση του Φουκώ αφορά το ζήτημα του υποκειμένου (ατομικού ή συλλογικού) το οποίο προϋποθέτει η έννοια της ιδεολογίας και το οποίο καθορίζεται από τις ουμανιστικές και μεταφυσικές προδιαγραφές της νεωτερικής φιλοσοφικής παράδοσης. Για τον Φουκώ το υποκείμενο κατασκευάζεται εντός των πρακτικών του λόγου (discourse) (άρα δεν είναι δεδομένο, αιώνιο, ορθολογικό, καθολικό, ενιαίο και κυρίαρχο, ούτε πολύ περισσότερο «φυσικό» ως ανθρώπινη φύση, συνείδηση ή ουσία) και οι πρακτικές αυτές πάντα διαπλέκονται με την πειθαρχία, τη γνώση και την εξουσία, καθορίζοντας κάθε φορά την «ταυτότητα» του υποκειμένου.

Κατά τον Φουκώ, «αυτή η μορφή εξουσίας ασκείται στην άμεση καθημερινή ζωή που ταξινομεί τα άτομα σε κατηγορίες, τα κατονομάζει [...] τα προσκολλά στην ταυτότητά τους, τους επιβάλλει ένα νόμο αλήθειας τον οποίο πρέπει να τους τον αναγνωρίζουν και τον οποίο οι άλλοι οφείλουν να αναγνωρίζουν στα άτομα αυτά. Είναι μια μορφή εξουσίας που μετασηματίζει τα άτομα σε υποκείμενα. Υπάρχουν δυο έννοιες στη λέξη 'υποκείμενο': υποκείμενο υποταγμένο στον άλλο μέσω του ελέγχου και της εξάρτησης και υποκείμενο προσκολλημένο στην ίδια του ταυτότητα μέσω της συνείδησης ή της αυτογνωσίας. Στις δύο αυτές περιπτώσεις η λέξη αυτή υποδηλώνει μια μορφή εξουσίας που καθυποτάσσει και καθιστά κάποιον υποτελή» (Φουκώ 1991, 81).

Ο Άνθρωπος, ως καθολική κατηγορία, ο οποίος εμπεριέχει μέσα του το νόμο που διέπει την ύπαρξή του, είναι κατά τον Φουκώ ένα εφεύρημα του Διαφωτισμού και οι επιστήμες του ανθρώπου (humanities) επιχειρούν να ορίσουν το «κανονικό», το οποίο και καθιερώνουν ως κανόνα ζωής για όλους, παράγοντας ταυτόχρονα (προς έρευνα, επιτήρηση, θεραπεία) το ευρύ πεδίο του παρεκκλίνοντος από το καθιερωμένο πρότυπο.

Ο λόγος (discourse) αποτελεί για τον Φουκώ την πρωταρχική μονάδα ανάλυσης (απορρίπτοντας τα παραδοσιακά ερμηνευτικά εργαλεία, π.χ. κείμενο-έργο-είδος-θεωρίες-Παραδείγματα-Κανόνες κλπ.) και τον αντιμετωπίζει ως σύστημα το οποίο καθιστά δυνατή τη γνώση. Η μέθοδός του έγκειται στη διερεύνηση των κανόνων, οι οποίοι είναι οι απαραίτητες προϋποθέσεις που καθιστούν δυνατές τις αποφάνσεις του λόγου, δηλαδή των κανόνων που μας επιτρέπουν να χαρακτηρίζουμε ορισμένες αποφάνσεις ως αληθείς ή ψευδείς, συγκροτώντας το λόγο ως σύστημα δυνατοτήτων, μιας και οι αποφάνσεις που παράγει καθιστούν δυνατό ένα γνωστικό πεδίο. Οι κανόνες αυτοί είναι πάντα υπόρρητα αποδεκτοί τόσο από τους δημιουργούς όσο και από τους ακροατές/αναγνώστες/αποδέκτες κάθε λόγου και βρίσκονται σε άμεση εξάρτηση από τον τόπο, το χρόνο, τη λειτουργία και τα χαρακτηριστικά των εμπλεκόμενων σ' αυτούς. Άρα η λογική και η ορθολογικότητα καθόλου δεν αποτελούν θεμέλιο των λόγων, αλλά η αλήθεια τους βρίσκεται απλώς στους κανόνες σχηματισμού τους, αφού η σχέση ανάμεσα στις λέξεις και τα πράγματα είναι πάντοτε μερική και ριζωμένη στους κανόνες του συγκεκριμένου λόγου, για τον οποίο δεν μπορούν να εγείρονται καθολικές αξιώσεις αληθείας, ούτε και συγκρίσεις αληθείας με άλλους λόγους, λόγω του αυθαίρετου χαρακτήρα της μετάβασης από έναν λόγο σε κάποιον άλλο. Πώς όμως συνδέεται η εξουσία με το λόγο; Ο Χορκχάιμερ (Max Horkheimer) γράφει: «Η αστική σκέψη ξεκινά σαν ένας αγώνας εναντίον της παραδοσιακής εξουσίας, στην οποία αντιπαραθέτει το Λόγο του κάθε ατόμου σαν την νόμιμη πηγή του Δικαίου και της αλήθειας. Τελειώνει με τη θεοποίηση της εξουσίας

σαν τέτοιας, μιας έννοιας δηλαδή το ίδιο κενής με εκείνη του Λόγου, από τότε που η δικαιοσύνη, η ευτυχία και η ελευθερία έπαψαν πλέον να αποτελούν τα ιστορικά συνθήματα της ανθρωπότητας» (Χορκχάιμερ 1984).

Αλλά για τον Φουκώ η εξουσία είναι μια σχέση μεταξύ ατόμων κατά την οποία το δρων άτομο πράττει κατά τέτοιο τρόπο ώστε να επηρεάζει/κατευθύνει τη δράση του άλλου στην επιθυμητή για τον πρώτο πορεία/δράση και έτσι ο ίδιος διακρίνει τις εξουσιαστικές σχέσεις από εκείνες που στηρίζονται στη συγκατάθεση ή τη βία. Με τα λόγια του ίδιου, η εξουσία «ασκείται μόνο πάνω σε ελεύθερα υποκείμενα και μόνο στο βαθμό που είναι ελεύθερα» (Φουκώ 1982, 220), άρα η εξουσία αποτελεί συστατικό στοιχείο της αλήθειας, αφού δομεί το πεδίο των «δυνατοτήτων» εντός του οποίου οφείλουν να κινούνται τα άτομα, μιας και οι αξιώσεις γνώσης (όπως για παράδειγμα αυτές των επιστημών του ανθρώπου) είναι πάντα και αξιώσεις εξουσίας. Είναι σημαντικό να τονιστεί ο διαχωρισμός της φουκωικής αντίληψης για την εξουσία τόσο από τις φιλελεύθερες απόψεις (για τις οποίες η εξουσία είναι μια δύναμη που εμποδίζει την ανάπτυξη της γνώσης εξαιτίας της καταστολής και των περιορισμών που θέτει), όσο και από τις αντίστοιχες ριζοσπαστικές (οι οποίες θεωρούν κύριο φορέα της εξουσίας το Κράτος, που την έχει στην κατοχή του και τη νέμεται ως εργαλείο σύμφωνα με τις θεωρήσεις περί κυρίαρχου/κυριαρχίας). Στο σύγχρονο κράτος η εξουσία του έχει πάρει την τρέχουσα κανονιστική-ρυθμιστική της μορφή, χρησιμοποιώντας τις επιστήμες του ανθρώπου (οι οποίες προήλθαν από το διαφωτιστικό αίτημα για μια διακυβέρνηση λογικής τάξεως, θεμελιωμένης στον ορθό λόγο και τους καθολικούς κανόνες της «ανθρώπινης φύσης») και την αντίληψή τους για την κοινωνία ως οργανισμό, ο οποίος έχει το δικαίωμα να ρυθμίζει το σώμα-πληθυσμό της αναζητώντας τα σημάδια της αρρώστιας/διαταραχής/παρέκκλισης μέσα της, ώστε να τα επαναφέρει στην «κανονικότητα», υπό το βλέμμα της επιτήρησης κάποιου αστυνομεύοντος συστήματος. Αποδείχτηκε, δυστυχώς και από την ιστορία των Άουσβιτς και των γκουλάγκ, ότι ο «ορθός λόγος» της Νεωτερικότητας και του Διαφωτισμού υπήρξε ισχυρός σύμμαχος της αντιδραστικής και απάνθρωπης υπό οιοδήποτε ένδυμα εξουσίας, «με τη συμβολή του Χριστιανισμού ο οποίος είχε από καιρό αναγνωρίσει το καθήκον της οικογένειας να διαπαιδαγωγεί τα μέλη της σε μια κοινωνική συμπεριφορά σύμφωνη προς τη δομή εξουσίας» (Χορκχάιμερ 1984, 121).

Συνεπώς οι αμέτρητες ατομικές ασκήσεις/δράσεις εξουσίας που αποτελούν το δίκτυο των κοινωνικών σχέσεων παγιώνονται και συντονίζονται από τους θεσμούς, τις πρακτικές και τις αξιώσεις γνώσης των «πειθαρχούντων λόγων» (πειθαρχιών), οι οποίες εδράζονται σε τελική ανάλυση στην κρατική εξουσία και την αέναη ρύθμιση

της υποκειμενικοποίησης των ατόμων. Ο Φουκώ επιτίθεται με σφοδρότητα απέναντι στους ολοποιητικούς-πειθαρχικούς λόγους (totalizing discourses) και τις εξ αυτών παραγόμενες «μεγάλες αλήθειες/καθολικά αφηγήματα», που γέννησαν τη σύγχρονη τάξη πραγμάτων, και αποκαλύπτει την «κωδικοποίηση» της εξουσίας εντός των λόγων αυτών που «συμμορφώνουν» τους πληθυσμούς, επιβάλλοντας κανόνες, «δυνατότητες» και ταυτότητες. Και καλεί διά της απείθειας στους ολοποιητικούς λόγους να υπερασπιστούμε το τοπικό, το τυχαίο, το ιδιαίτερο, τη διαφορική/αποσπασματική γνώση, την κοινωνία, την αλήθεια, την ζωή μας και τελικά την ίδια την ελευθερία μας (Foucault 2011).

Ο λόγος της Ποιότητας

Η περιγραφή της πραγματικότητας, η συγκρότηση της «αλήθειας», της γνώσης, των ιδεών, των θεσμών, αλλά και των ερμηνειών του κόσμου μας, όπως και των ταυτοτήτων και του νοήματος, αποτελούν κοινωνικές κατασκευές, οι οποίες συγκροτούνται πάντοτε διά του λόγου. Ο όρος λόγος (discourse στην αγγλική και discours στη γαλλική γλώσσα), χρησιμοποιείται εδώ κατά την εννοιολόγηση του Φουκώ, ως συνάρθρωση κοινωνικά οριοθετημένων νοημάτων και πρακτικών, μέσω του οποίου λεκτικοποιούνται οι συμβάσεις ενός θεσμού, με τρόπο που να καθορίζεται, περιγράφεται και περιορίζεται το τι είναι «πρέπον» και άρα πιθανόν να ειπωθεί ή να γραφτεί και τι όχι· παρέχει, δηλαδή, τους κανόνες, τους περιορισμούς και τις απαγορεύσεις, για τους τρόπους της θεμιτής επικοινωνιακής αλλά και πραγματικής δράσης των ατόμων. Στα ελληνικά έχει αποδοθεί και ως αφήγηση, αγόρευση ή και ομιλία και διαχωρίζεται απόλυτα από τον αρχαιοελληνικό φιλοσοφικό όρο Λόγο, ο οποίος ερμηνεύεται ως ικανότητα συνειδητής εφαρμογής της λογικής, με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων από καινούριες ή ήδη υπάρχουσες πληροφορίες, με στόχο την αναζήτηση της αλήθειας.

Ο σύγχρονος κυρίαρχος λόγος (discourse) για την Ποιότητα στην Εκπαίδευση συναρθρώνει ένα πολύμορφο δίκτυο λόγων, πολιτικών, νοημάτων, πειθαρχιών και εξουσιών και επικυρωμένος με τη νομοθετική του αποτύπωση μεταβάλλεται σε «καθεστώς αληθείας», παράγοντας νέες κοινωνικές και εκπαιδευτικές νοηματοδοτήσεις, αλλά και τις αντίστοιχες πρακτικές τους. Ο όρος κυρίαρχος λόγος χρησιμοποιείται στη μελέτη αυτή για να δηλώσει τη ρηματική και νοηματική εκείνη κατασκευή που ασκεί ισχυρή επιρροή και κατευθύνει τη σκέψη και τη δράση των πολλών (κυριαρχώντας ως προς την παραγωγή και τη διακίνηση έναντι υποτελών/αντίπαλων λόγων, εντός ενός συγκεκριμένου πεδίου) και ασφαλώς δεν

σημαίνει κάτι ομόφωνα συμφωνημένο ή και αποδεκτό απ' όλους. Ακολουθούμε επίσης τη φουκωική αντίληψη που λέει ότι λόγος είναι μία ολότητα από αποφάνσεις, οι οποίες συγκροτούν ένα «ρηματικό πεδίο», οργανωμένη από κανόνες και συμβάσεις, βάσει των οποίων παράγεται νόημα και καθορίζεται η αλήθεια σε συσχέτιση με την εξουσία των παραγωγών του λόγου, γιατί πάντα ο λόγος είναι «γνώση», αλλά ταυτόχρονα και νόημα, κουλτούρα, πολιτισμός, ιδεολογία, συνείδηση και «εξουσία». Για να το πούμε καλύτερα με τα λόγια του Καστοριάδη, «πριν και πάνω απ' το μονοπώλιο της νομίμου βίας, υπάρχει το μονοπώλιο του νομίμου λόγου. Και το μονοπώλιο του νομίμου λόγου το ίδιο δεσπόζεται από το μονοπώλιο της νόμιμης σημασίας» (Καστοριάδης 1990, 58).

Με την επικράτηση της τεχνικοδιαχειριστικής και γραφειοκρατικής ιδεολογίας, των λεγόμενων «τεχνοκρατών», διαπιστώνουμε τη διολίσθηση προς νέες μορφές «ορθολογικής» διακυβέρνησης (governance), οι οποίες εγκαθιστούν και μια κουλτούρα ελέγχου (audit culture), που εκβάλλει σε «πολιτικές των αριθμών», αφού οδηγητική αρχή αυτής της βιοπολιτικής αποτελεί το αξίωμα «μετράει μόνο ό,τι μπορεί να μετρηθεί». Αναδुकνεύεται λοιπόν μια ιδεολογία, σύμφωνα με την οποία το συνολικό καθεστώς αυτοορίζεται ως «ορθολογικό», ενώ η νομιμοποίηση των προηγούμενων τύπων θεσμίσεων της κοινωνίας ήταν μυθική, θρησκευτική ή παραδοσιακή. Ασφαλώς, το κριτήριο αυτό, το ότι δηλαδή υπάρχει κάτι ως ορθολογικό (και όχι ως καθιερωμένο από την πείρα ή την παράδοση, δοσμένο από τους ήρωες, τους προπάτορες ή τούς θεούς κλπ.), αυτοορίζεται ως τέτοιο από το ίδιο το κυρίαρχο καθεστώς (Καστοριάδης 1998). Και φυσικά αυτή η «ορθολογικότητα», συνδεδεμένη με την αριθμολαγνεία της, εκβάλλει στην ποσοτικοποίηση/μέτρηση όχι μόνο της «ποιότητας» των προϊόντων, αλλά επίσης και των ανθρώπινων, κοινωνικών και εκπαιδευτικών σχέσεων (αφού ως προϊόντα αντιμετωπίζονται και οι άνθρωποι...).

«Αδιαμφισβήτητα ο 'λόγος της ποιότητας' ασκεί γοητεία ως μέρος της αναζήτησης σαφών, απλών και οριστικών απαντήσεων τις οποίες εγγυώνται η ακαδημαϊκή, η επαγγελματική ή κάποιου άλλου είδους αυθεντία [...] Ασφαλείς μέσα στην πεποίθηση της Νεωτερικότητας ότι τα γεγονότα μπορούν να διαχωρίζονται από τις αξίες, θεωρούμε ότι μπορούμε να αντιμετωπίζουμε τους ορισμούς και τις επιλογές ως τεχνικά ζητήματα, με την επίλυση των οποίων επιφορτίζονται οι τεχνικοί εμπειρογνώμονες, χωρίς εμείς να χρειάζεται να αναρωτηθούμε πώς και γιατί καταλήγουν σε συγκεκριμένα συμπεράσματα. Ο 'λόγος της ποιότητας' προσφέρει σιγουριά και εφησυχασμό προωθώντας την αντίληψη ότι μια συγκεκριμένη βαθμολογική αξιολόγηση, ή ακόμη και η χρήση της λέξης 'ποιότητα' αυτή καθαυτή σημαίνει ότι κάτι είναι αξιόπιστο, ότι είναι πραγματικά καλό. Πράγματι, ένα από τα

αξιοπερίεργα φαινόμενα της κυνικής εποχής που ζούμε είναι η εμπιστοσύνη και η αξιοπιστία που αποδίδονται στους αριθμούς ή σε άλλες μορφές αξιολόγησης, λες και οι βαθμοί ή οποιοδήποτε άλλο σύμβολο πρέπει, λόγω της ύπαρξής τους και μόνο, να αντιπροσωπεύουν την πραγματικότητα» (Κυπριανός & Μουσένα 2021, 206).

... λόγω ποιότητας (και ο ν. 4823/2021)

Ο όρος «ποιότητα» συναντάται με ιδιαίτερη πυκνότητα στο ιδεολογικό οπλοστάσιο του νεοφιλελευθερισμού, εκκινεί από το χώρο των επιχειρήσεων/της αγοράς και συνδέεται με την «ικανοποίηση των πελατών από το προϊόν», αλλά με τη θατσερική εκδοχή του στην Ευρώπη έκανε δυναμικά την εμφάνισή του και στο χώρο της εκπαίδευσης, κυριαρχώντας τόσο σε επίπεδο λόγου όσο και ακόμα περισσότερο σε επίπεδο πολιτικών σχεδιασμών και πρακτικών. Υπερεθνικοί οργανισμοί (Ε.Ε, ΟΟΣΑ, Παγκόσμια Τράπεζα κ.ά.) μιλούν διαρκώς για την ανάγκη επίτευξης της ποιότητας στην εκπαίδευση, αναζητώντας αυτό που εύστοχα ονομάστηκε από κάποιους ISOποίηση του εκπαιδευτικού προϊόντος (Και ποιοι είναι άραγε οι πελάτες στην ελληνική Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση; Ποιοι είναι οι «πάροχοι»; Ποιοι είναι οι «χρήστες»; Ποια είναι τα «εισερχόμενα κόστη», ποια τα «εξερχόμενα κέρδη» και ποιος τα ορίζει ως τέτοια; Με ποια νομιμοποίηση, εξουσία και διαδικασία; Αλλά και πριν ακόμη από αυτά, ποιος ορίζει ότι το εκπαιδευτικό μας σύστημα είναι «ποιοτικά υποβαθμισμένο» και η ποιοτική του αναβάθμιση θα επέλθει με μοναδικό εργαλείο την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών και τη δίωρη παρατήρηση της διδασκαλίας τους από τον Σύμβουλο;). Και για να το πούμε με τα λόγια του Φουκώ:

«Αυτό που προσπάθησα να κάνω από την αρχή ήταν να αναλύσω τις 'προβληματοποιήσεις', δηλαδή το πώς και γιατί ορισμένα πράγματα, συμπεριφορές, φαινόμενα, διαδικασίες μετατρέπονται σε προβλήματα [...]. Σχηματικά: Ποια είναι τα στοιχεία μιας προβληματοποίησης, ποια είναι τα στοιχεία που προσιδιάζουν σε μια προβληματοποίηση, ποια είναι η μορφή, η αρχή, ο κανόνας αυτής της προβληματοποίησης, και ποια είναι η σημασία, ο αντίκτυπος, οι συνέπειες, τα αποτελέσματα αυτών των προβληματοποιήσεων; [...] Και τότε μπορούμε να επιστρέψουμε στο πρόβλημα της κριτικής. Σκοπός της κριτικής είναι να αλλάξει την

προβληματοποίηση. Δεν πρόκειται για 'καταγγελία', δεν πρόκειται για αποδόμηση. Αντίθετα, αποστολή είναι η διαρκής επαναπροβληματοποίηση» (Φουκώ 2023).

Αλλά ο εργαλειακός έλεγχος που απαιτείται για τη «διασφάλιση» της ποιότητας, απαιτεί ο ίδιος την ύπαρξη ελεγκτικών μηχανισμών για τη συμμόρφωση των ελεγχόμενων (εκπαιδευτικών στην περίπτωσή μας), σε μια μακρά σειρά προκαθορισμένων, προτυποποιημένων και ποσοτικοποιημένων διαδικασιών, κριτηρίων, δεικτών, μοντέλων αναφοράς και σημείων ελέγχου, που μόνο στην τυπολατρία μπορούν να οδηγήσουν την παιδαγωγική πρακτική, εξαφανίζοντας ταυτόχρονα κάθε ίχνος παιδαγωγικής πρωτοβουλίας, καινοτομίας και δημιουργικότητας. Η στρεβλή αυτή προσέγγιση της «ποιότητας» στην εκπαίδευση, αντλώντας από τον θετικιστικό επιστημονισμό, απαιτεί να μετρήσει την αποδοτικότητα, την αποτελεσματικότητα και σε τελευταία ανάλυση τα μαθησιακά/γνωστικά αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας (αφού μόνο αυτά ενδιαφέρουν την «αγορά» και τους «πελάτες»/καταναλωτές της), αντιστοιχίζοντάς την σε μια εκ των προτέρων προτυποποίηση διά μέσου δεικτών μέτρησης, ελέγχου και καταγραφής, οι οποίοι κατατεμαχίζουν το σύνολο σε μικρά μέρη, ευεπίφορα μεν σε ποσοτικοποιήσεις, αλλά αγνοώντας τις συγκροτητικές του όλου σχέσεις τους. Η προσέγγιση αυτή αφήνει επίσης εκτός του πεδίου των ενδιαφερόντων της την ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων, την αναζήτηση του νοήματος και τελικά την διαμόρφωση των προσωπικών, κοινωνικών και πολιτισμικών ταυτοτήτων όλων των μετεχόντων στην παιδαγωγική διαδικασία, οι οποίες είναι σε κάθε περίπτωση επαναδιαπραγματεύσιμες, αενάως ρευστές και μη αποδεχόμενες οποιασδήποτε ποσοτικοποίησης, μέτρησης, καταγραφής ή οριστικοποίησης (Κυπριανός & Κομπατσιάρης 2022).

Ο ν. 4823/2021 αποτελεί την ενδέκατη νομοθετική προσπάθεια επιβολής της αξιολόγησης του εκπαιδευτικού στην Ελλάδα τα τελευταία σαράντα χρόνια και συνιστά ταυτόχρονα την επιτομή της αυταρχικότητας (είναι το πρώτο νομοθέτημα το οποίο προβλέπει ποινές για τους μη συμμορφούμενους στην υποχρεωτική συμμετοχή τους στην αξιολόγηση), της γραφειοκρατικοποίησης, της ιδεολογικοποίησης και της πλήρους ανάπτυξης κάθετων ιεραρχικών σχέσεων, κατά τις οποίες το «άνωτερο» μονοπρόσωπο όργανο αξιολογεί το «κατώτερο». Η διακηρυγμένη του φιλοσοφία θέτει ως στόχο τη «βελτίωση» του εκπαιδευτικού συστήματος (για την οποία αποκλειστική ευθύνη φέρει ο διδάσκων εκπαιδευτικός) και η επίτευξη του στόχου αυτού θα υπάρξει μέσα από την Αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού, αλλά η διαδικασία αυτή συνδέεται άμεσα με την «ποιότητα» (όρος, του οποίου η παρουσία είναι καταγιγιστική στο νομοθέτημα). Παρατηρούμε δηλαδή την πληθωρική εισαγωγή «νέων» θεσμών

«εποπτείας ποιότητας», όπως ο Επόπτης Ποιότητας της Εκπαίδευσης, ο Περιφερειακός Επόπτης Ποιότητας της Εκπαίδευσης, καθώς και το Περιφερειακό Συμβούλιο Εποπτών, με κύρια αρμοδιότητα τη μέριμνα για την εφαρμογή της εκπαιδευτικής πολιτικής της κυβέρνησης για την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση και την ταυτόχρονη υποστήριξη των προτεραιοτήτων που αυτή θέτει (βλ. αξιολόγηση των εκπαιδευτικών). Αλλά και οι Σύμβουλοι Εκπαίδευσης (πλέον 800 κατά το άρθρο 10, από 540 που ήταν πριν οι Συντονιστές Εκπαιδευτικού Έργου) έχουν ως έργο τους κατά την παρ. 3 του άρθρου 19 την «ανάληψη πρωτοβουλιών με σκοπό τη βελτίωση της διδασκαλίας σε κάθε μάθημα, τη διασφάλιση της ποιότητας του εκπαιδευτικού έργου» και επίσης «8. Οι Σύμβουλοι Εκπαίδευσης συντάσσουν εκθέσεις για τον τριμηνιαίο και ετήσιο προγραμματισμό του έργου τους και αποτιμούν ανά έτος τη συμβολή τους στην αναβάθμιση της ποιότητας του εκπαιδευτικού έργου στην περιοχή αρμοδιότητάς τους».

Διαβάζουμε ακόμη στην Αιτιολογική Έκθεση του Νομοσχεδίου, στη σ. 245: «Αποστολή των στελεχών και δομών υποστήριξης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι η βελτίωση της ποιότητας του παρεχόμενου εκπαιδευτικού έργου των σχολικών μονάδων» και «Για τον ίδιο δικαιολογητικό λόγο, ήτοι για την ουσιαστική βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης, προβλέπεται αύξηση του αριθμού των Συμβούλων Εκπαίδευσης σε σχέση με τον υφιστάμενο αριθμό των Συντονιστών Εκπαιδευτικού Έργου. Η εν λόγω αύξηση συνιστά αναγκαία συνθήκη για την επιτέλεση του επιμορφωτικού αλλά και αξιολογικού έργου των Συμβούλων Εκπαίδευσης»· αλλά και στη σ. 342: «Με τα μέχρι σήμερα δεδομένα κρίνεται αναγκαία η αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαιδευτικής διαδικασίας και του εκπαιδευτικού έργου, μέσω της ενίσχυσης της αυτονομίας των σχολικών μονάδων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης». Αυξάνονται λοιπόν οι Σύμβουλοι Εκπαίδευσης προκειμένου να ανταποκριθούν στο αξιολογικό τους έργο, το οποίο θα διασφαλίσει αυτομάτως και την «ποιότητα» συνολικά του εκπαιδευτικού μας συστήματος. Και όπως έχει γραφεί, «ορμώμενοι από τη θεώρηση αυτή, οι συγγραφείς υιοθετούν δύο βασικές θέσεις του Michel Foucault, περί 'καθεστώτος αληθείας' και 'υποκειμενικότητας'. Σύμφωνα με την πρώτη, ο επικρατών λόγος επιβάλλεται, επέχει θέση αλήθειας, λειτουργεί ως αλήθεια, γίνεται αποδεκτός και παράγει ανάλογα αποτελέσματα. Ζητούμενο συνεπώς είναι η αμφισβήτηση κάθε τέτοιου λόγου και η δυνατότητα κριτικής του αποδόμησης. Μέσω της διαδικασίας αυτής πετυχαίνουμε αυτό που για τον Foucault είναι ζητούμενο για τον καθένα μας, η κατάκτηση όχι της ατομικότητας αλλά της υποκειμενικότητας, όχι του λογοκεντρικού ατόμου του Διαφωτισμού αλλά του υποκειμένου με λόγο και κρίση. [...] Η προσέγγιση αυτή οδηγεί τους συγγραφείς στο δεύτερο επίπεδο ανάλυσης,

την κριτική διερεύνηση της έννοιας της ποιότητας και εννοιών συναφών όπως η αξιολόγηση και η αριστεία [...] Κατά την άποψή μας, ο λόγος της ποιότητας μπορεί να γίνει αντιληπτός ως προϊόν της σκέψης του Διαφωτισμού και της έντονης επιθυμίας της Νεωτερικότητας για τάξη και υπεροχή» (Κυπριανός & Μουσένα 2021, 11).

Έτσι ο κυρίαρχος λόγος περί ποιότητας αναδεικνύει την «αποδοτικότητα» του εκπαιδευτικού ως κυρίαρχη αναπαράσταση, ποσοτικοποιώντας τα εκπαιδευτικά και παιδαγωγικά δεδομένα, αλλά ταυτόχρονα και τα ζητούμενα, με τη χρήση προτύπων, κριτηρίων και δεικτών, καθώς και την εγκαθίδρυση διαρκών και ατελείωτων τεχνολογιών διαρκούς ιεραρχικής επιτήρησης (ακολουθώντας το πρότυπο του Πανοπτικού/ J. Bentham) (Μαυρογιώργος 2002). Ο κυρίαρχος λόγος (discourse) είναι όχι μόνο γλωσσικό, αλλά κυρίως κοινωνικό σημειωτικό σύστημα και εργαλείο επιβολής των «νόμιμων» κοινωνικών πρακτικών και μέσα σ' αυτή την προοπτική επιχειρείται στη μελέτη αυτή η ανίχνευση των ιδεολογικών πρακτικών, δηλαδή όχι μόνο αυτών που «λέγονται» στα νομοθετικά κείμενα για την αξιολόγηση, αλλά και όλων αυτών που αποκρύπτονται/απαγορεύονται. Και με τα λόγια του Φουκώ: «Μέσα σε μια κοινωνία σαν τη δική μας, γνωρίζουμε αναμφίβολα τις διαδικασίες αποκλεισμού. Η εμφανέστερη η πιο κοινή είναι το απαγορευμένο. Είναι γνωστό ότι δεν έχουμε το δικαίωμα να πούμε τα πάντα, ότι δεν μπορούμε να μιλήσουμε για τα πάντα σ' οποιαδήποτε περίπτωση, ότι οποιοσδήποτε τελικά δεν μπορεί να μιλήσει για οτιδήποτε... Οι απαγορεύσεις που επιβάλλονται στην αγόρευση (discours), αποκαλύπτουν πολύ γρήγορα, σχεδόν αμέσως, τη σχέση της με την επιθυμία και την εξουσία» (Φουκώ χ.χ.ε., 8).

Αντί επιλόγου

«Αυτό που όντως διακυβεύεται είναι οι έννοιες του γνώμονα, του κανόνα ή του κριτηρίου. Προέχει να κρίνουμε αυτό που επιτρέπει να κρίνουμε, αυτό από το οποίο αντλεί την εγκυρότητά της η κρίση» (Derrida 2015).

Η κριτική ανάγνωση του κυρίαρχου λόγου περί «ποιότητας στην εκπαίδευση», που επιχειρήθηκε στο κείμενο αυτό, προσπάθησε να αναδείξει τις ευρύτερες στοχεύσεις χειραγώγησης, πειθάρχησης και καθυπόταξης των εκπαιδευτικών, που καλύπτονται πίσω από ένα πλήρες εννοιολογικό οπλοστάσιο με όρους όπως «ποιότητα», «βελτίωση», «αποτελεσματικότητα», «αποδοτικότητα» κλπ., το οποίο, αν και πλήρως νεοφιλελεύθερο, αντλείται από την παράδοση της Νεωτερικότητας και ενός επιστημονικιστικού θετικισμού που ομνύει σε μια ηγεμονεύουσα κατασκευή περί «ορθολογικότητας».

«Αν θέλαμε να κάνουμε μια περισσότερο επιστημονική διατύπωση της παραπάνω κατάστασης, θα λέγαμε πως η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης απαιτεί όχι μόνο την αναπαραγωγή της ειδικεύσής της, αλλά συνάμα και την αναπαραγωγή της υποταγής της στους κανόνες της καθεστηκυίας τάξης, δηλαδή την αναπαραγωγή της υποταγής της στην κυρίαρχη ιδεολογία» (Αλτουσέρ 1999, 74).

Η παρατήρηση/επιτήρηση, ο κατακερματισμός, η ταξινόμηση/κατηγοριοποίηση δεικτών και κριτηρίων, η καταγραφή και τελικά η Αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού, που μεταφράζεται αυτόματα σαν αξιολόγηση της ποιότητας ολόκληρου του εκπαιδευτικού μας συστήματος (!), με την ποσοτικοποίησή της σε ρουμπρίκες και «κουτάκια», θέλει να αγνοεί ότι η παιδαγωγική/διδασκτική σχέση είναι μια κοινωνική σχέση (συγκροτητική ταυτοτήτων) και ως τέτοια είναι πάντοτε αέναα ρευστή, συγκρουσιακή, απροσδιόριστη, ανεξάλειπτη και μοναδική/ανεπανάληπτη, αφού είναι πάνω απ' όλα ένα αυθεντικό κοινωνικό γεγονός. Και ασφαλώς δεν μπορεί ως σχέση να ποσοτικοποιηθεί, να κλειστεί, να μετρηθεί και να κατηγοριοποιηθεί ή να ταξινομηθεί σε καμία ρουμπρίκα αποτίμησης και κανένα κουτάκι ...αξιολόγησης της ποιότητάς της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αλτουσέρ, Λ. (1999), *Θέσεις*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Derrida, J. (2015), *Ισχύς Νόμου*. Αθήνα: Πατάκης.
- Foucault, M. (2011), *Επιτήρηση και τιμωρία*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Γκράμσι, Α. (1972), *Οι Διανοούμενοι*. Αθήνα: Στοχαστής.
- Καστοριάδης, Κ. (1990), «Εξουσία, πολιτική, αυτονομία», στο Καστοριάδης, Κ., *Ομιλίες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ύψιλον/ βιβλία, 43-76.
- Καστοριάδης, Κ. (1998), *Η «Ορθολογικότητα» του Καπιταλισμού*. Αθήνα: Ύψιλον/ βιβλία,
- Κυπριανός, Π., Μουσένα, Ε. (επ. επιμ.) (2021), «Εισαγωγή» στο Dahlberg, G., Moss, P., Pence, A., *Πέρα από την Ποιότητα – Γλώσσες αξιολόγησης στην Προσχολική Αγωγή*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κυπριανός, Π., Κομπατσιάρης, Β. (2022), «Πέρα από την αξιολόγηση», στο Καλεράντε, Ε., Πλιόγκου, Β., Τζάρτζας, Γ., Ελευθεράκης, Θ. (επιμ.), *Θεωρητικός Λόγος και Πολιτικές στις Διαδικασίες Αξιολόγησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη, 40-52.
- Μαυρογιώργος, Γ. (2002), «Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού: Η εναρμόνιση του πανοπτικού», στο Κάτσικας, Χ., Καββαδίας, Γ., *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση: Ποιος, ποιον και γιατί*. Αθήνα: Σαββάλας, 139-150.
- Ντεριντά, Ζ., Φουκώ, Μ. (1994), *Τρέλα και φιλοσοφία*. Αθήνα: Ολκός/Μικρή Άρκτος.
- Φουκώ, Μ. (χ.χ.ε.), *Η τάξη του λόγου*, Αθήνα: Ηριδανός.

- Φουκώ, Μ. (1982). *Ιστορία της Σεξουαλικότητας 1: Η Δίψα για Γνώση*. Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.
- Φουκώ, Μ. (1991), *Η Μικροφυσική της Εξουσίας*. Αθήνα: Ύψιλον/ βιβλία.
- Φουκώ, Μ. (2023), *Η Παρρησία. Έξι διαλέξεις για τη γενεαλογία του κριτικού ήθους στην Αρχαιότητα*. Αθήνα: Δώμα.
- Χορκχάιμερ, Μ. (1984), *Φιλοσοφία και κοινωνική κριτική*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Zizek, S. (2006), *Το υψηλό αντικείμενο της ιδεολογίας*. Αθήνα: Scripta.
- Αιτιολογική Έκθεση του ν. 4823/2021, <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/11697907.pdf>
- ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4823/2021 "Αναβάθμιση του σχολείου, ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις", https://www.iep.edu.gr/wp-content/uploads/2025/07/2025-07-16_%CE%A6%CE%95%CE%9A1362021-3.pdf